

Atrautās peļņas piedziņa no valdes locekļa 2/50/23

Kapitālsabiedrību valdes locekļiem vienmēr jāpilda savi pienākumi kā krietniem un rūpīgiem saimniekiem.¹ Jēdziena "kā krietns un rūpīgs saimnieks" saturs apzināti normatīvajos aktos nav tieši noteikts, tāpēc tas vienmēr jāpiemeklē konkrētajā strīdā, rodot pēc iespējas individuāli taisnīgu risinājumu.²

Krietna un rūpīga saimnieka standartam neatbilstoša varētu būt valdes locekļa rīcība, ja tas kapitālsabiedrības vārdā noslēdzis darījumu, kas kapitālsabiedrībai rada zaudējumus, tomēr arī šajā gadījumā, kā redzams no tiesu prakses, var nebūt civiltiesiskas atbildības. Lai gan jebkura valdes locekļa uzdevums ir kapitālsabiedrības vārdā slēgt peļņu nesošus darījumus, tas ne vienmēr ir iespējams vai pat vēlams. Piemēram, ierastā apmēra peļņu nesošu darījumu nebūs iespējams noslēgt, ja kapitālsabiedrības prece vai pakalpojums tirgū konkrētajā brīdī nebūs pārāk pieprasīts, turklāt darījums varētu tikt noslēgts par apzināti zemāku cenu, lai piesaistītu jaunus klientus, u.tml.³

No minētā izriet, ka būtisks ir konteksts, kurā konkrētais darījums noslēgts. Piemēram, vieni un tie paši darījuma noteikumi pie vieniem apstākļiem (tirgus cena, kapitālsabiedrības mantas stāvoklis, citas alternatīvas, utt.) var nest kapitālsabiedrībai zaudējumus, bet valdes locekļa atbildība var nerasties, turpretī pie citiem faktiskajiem apstākļiem pielīgti identiski darījuma noteikumi varētu būt pamats, lai spriestu par valdes locekļa atbildību. Protams, ir arī tādi komercdarbības principi, kas valdes loceklim jāievēro vienmēr. Jebkurš kapitālsabiedrības vārdā noslēgts darījums vispirms ir rūpīgi jāizvērtē no visiem iespējamiem aspektiem, jāprognozē noslēgtā darījuma sekas, pilnībā jāiepazīstas ar darījuma noteikumiem, jāpārliecinās par darījuma atbilstību piemērojamiem normatīvajiem aktiem, jānoskaidro darījuma partnera pārstāvja tiesības noslēgt darījumu, utt.⁴

Ja kapitālsabiedrības dalībnieku sapulce uzskata, ka valdes loceklis jebkurā no šiem aspektiem nav rīkojies kā krietns un rūpīgs saimnieks un ar savu rīcību ir nodarījis zaudējumus paša vadītajai kapitālsabiedrībai, tad dalībnieku sapulce, pieņemot attiecīgu lēmumu, var pret viņu celt tiesā zaudējumu piedziņas prasību.⁵ Pieņemot, ka tiesa pievienojas kapitālsabiedrības dalībnieku sapulces prasībā paustajam attiecībā uz to, ka valdes loceklis ar savu konkrēto rīcību (vai bezdarbību) nav rīkojies kā krietns un rūpīgs saimnieks, valdes loceklim var nākties atbildēt par kapitālsabiedrībai nodarītajiem zaudējumiem.

Latvijas tiesību sistēmā ar terminu "zaudējumi" jāsaprot ne vien esošās mantas samazinājums, piemēram, kapitālsabiedrībai jau piederoša aktīva vērtības samazināšanās, bet arī sagaidāmās peļņas atrāvums, kas aptver negūto (atrauto) peļņu,⁶ tas ir, ienākumus, kuri valdes locekļa rīcības (vai bezdarbības) dēļ kapitālsabiedrībai ir gājuši secen. Atrautās peļņas piedziņas mērķis ir saņemt atlīdzību par to, ko kapitālsabiedrība būtu saņēmusi, ja valdes locekļa prettiesiskā rīcība nebūtu notikusi, jeb novērst tās kaitīgās sekas, ko prettiesiskā rīcība noteikti nodarītu kapitālsabiedrības aktīviem nākotnē.⁷

Negūtas peļņas piedziņa ir likumsakarīga, nemot vērā to, ka jebkura kapitālsabiedrība ir komersants un ir nodibināta tieši ar mērķi gūt peļņu, nevis tikai saglabāt esošos aktīvus.⁸ Vienlaikus jāņem vērā, ka kapitālsabiedrības interesēs nav gūt tikai īstermiņa peļņu, bet gan attīstīties un gūt peļņu ilgtermiņā, tāpēc valdes loceklim ir tiesības slēgt darījumus, kas, iespējams, nevairo peļņu uzreiz, bet ar kuriem, piemēram, tiek pārmēti darbinieki, uzlabota darba vide vai kapitālsabiedrības reputācija, tiek piesaistīti jauni klienti, utt.⁹

Lai kapitālsabiedrības dalībnieku sapulce varētu pamatot savu zaudējumu (t.sk. atrautās peļņas) piedziņas prasību, tai jāpierāda visu zaudējumu atlīdzināšanas priekšnoteikumu esība:

1. valdes locekļa neattaisnojama darbība vai bezdarbība;

2. kapitālsabiedrībai nodarīto zaudējumu apmērs;
3. cēloņsakarība starp valdes locekļa neattaisnojamo rīcību un nodarītajiem zaudējumiem.

Jāpiebilst, ka, arī pierādot visus minētos zaudējumu atlīdzināšanas priekšnoteikumus, tiesa neapmierinās kapitālsabiedrības dalībnieku sapulces celto prasību, ja valdes loceklis (atbildētājs) pēc tam pierādīs, ka viņa darbībā (vai bezdarbībā) nav konstatējama pat viegla neuzmanība, proti, ka viņš ir rīkojies kā krietns un rūpīgs saimnieks. Tātad kapitālsabiedrībai kā prasītājam vispirms jāpierāda visu trīs priekšnoteikumu esība, bet pēc tam pierādīšanas nasta pāriet uz atbildētāju – valdes loceklī, kurš var attaisnoties, ja pierādīs, ka ir rīkojies kā krietns un rūpīgs saimnieks.¹⁰

Pamatot prasību par atrautās peļņas piedziņu no valdes locekļa varētu nebūt viegli. Prasībā jāietver ne tikai pierādījumi un aprēķini, kas liecina, ka peļņa zaudēta tieši valdes locekļa rīcības dēļ,¹¹ bet arī tas, ka šī rīcība neatbilst krietna un rūpīga saimnieka standartam.¹² Turklat prasībai jāpamato – ja valdes loceklis tomēr būtu rīkojies kā krietns un rūpīgs saimnieks, tad prasībā norādītā peļņa noteikti būtu gūta.¹³ Tieši nespēja pierādīt zaudējumu esību vai apmēru ir biežākais pamats šādu prasību noraidīšanai.¹⁴

Lai prasību veiksmīgi pamatotu, ir nepieciešami gan kapitālsabiedrības rīcībā jau esoši pierādījumi, piemēram, dokumenti, kas attiecas uz zaudējumus radījušo darījumu (noslēgtās rakstiskās vienošanās, uz to pamata izrakstītie rēķini, utt.), grāmatvedības pirmsdokumenti, gan no jauna gatavojami pierādījumi, ņemot vērā to, ka sagaidāmās peļņas atrāvuma apmēra noteikšana galvenokārt balstās uz ekonomiskiem aprēķiniem. Lai noteiktu sagaidāmās peļņas atrāvumu, jāanalizē plānotā vēl nenotikusī, nevis realizētā saimnieciskā darbība, ņemot vērā dažādus faktorus, kas var ietekmēt peļņu. Lai noskaidrotu peļņu attiecīgajā saimnieciskās darbības segmentā, no ieņēmušiem atskaita ražošanas un realizācijas izdevumus un maksājamos nodokļus.¹⁵ Tieši ekonomiskie aprēķini kopā ar citiem "tradicionāliem" pierādījumiem ir šādu prasību veiksmes atslēga, kuras atrašanai būtu jāatvēl pietiekami resursi, iespējams, piesaistot ne tikai juristus, bet arī finansistus un ekonomistus.

¹ Komerclikums. Latvijas Vēstnesis, 158/160, 04.05.2000. Pieejams šeit, 169. panta pirmā daļa.

² Senāta Civillietu departamenta 2014. gada 27. maija spriedums lietā Nr. SKC-102/2014.

³ Senāta Civillietu departamenta 2023. gada 28. septembra spriedums lietā Nr. SKC-368/2023.

⁴ Abramoviča L. Krietna saimnieka rūpības nozīme Komerclikumā. Jurista Vārds, 07.11.2006., Nr. 44.

⁵ Komerclikuma 169. panta otrā daļa.

⁶ Torgāns, K. Saistību tiesības. Otrs papildinātais izdevums. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2018, 205. lpp.

⁷ Senāta Civillietu departamenta 2009. gada 2. aprīļa spriedums lietā Nr. SKC-309/2020.

⁸ Komerclikuma 1. panta otrā daļa.

⁹ Rudāns S. Valdes locekļa atbildība par sabiedrībai nodarītajiem zaudējumiem, Jurista Vārds, 15.01.2012., Nr. 42.

¹⁰ Senāta Civillietu departamenta 2016. gada spriedums lietā Nr. SKC-2/2016.

¹¹ Senāta Civillietu departamenta 2020. gada 27. maija spriedums lietā Nr. SKC-309/2020.

¹² Senāta Civillietu departamenta 2018. gada 23. novembra spriedums lietā Nr. SKC-291/2018.

¹³ Senāta Civillietu departamenta 2023. gada 28. septembra spriedums lietā Nr. SKC-368/2023.

¹⁴ Novicāne. E. Valdes locekļa atbildība par kapitālsabiedrībai nodarītajiem zaudējumiem. Promocijas darbs, 2020. Pieejams šeit.

¹⁵ Senāta Civillietu departamenta 2015. gada 22. oktobra spriedums lietā Nr. SKC-131/2015.